

Література:

1. Конвенція про захист цивільного населення під час війни. ООН. Конвенція. Угода від 12.08.1949. [Електронний ресурс]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text
2. Інформація про правила поведінки з цивільним населенням на окупованих територіях. Українська Гельсінська Спілка з прав людини. <https://helsinki.org.ua/articles/informatsiia-pro-pravyyla-povodzhennia-na-tsyvilnym-naselenniam-na-okupovanykh-terytoriiakh/>
3. Про правовий режим воєнного стану. Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
4. Кодекс цивільного захисту. Кодекс України. Закон. Кодекс від 02.10.2012 № 5403-VI. [Електронний ресурс]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5403-17#Text>

ДЕЯКІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ОСВІТНІЙ КОЛАБОРАЦІОНІЗМ ЯК НОВИЙ ВИКЛИК СУЧАСНОСТІ

Нетеса Наталія, кандидат юридичних наук, вчений секретар Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса НАПрН України

Невід'ємною складовою повномасштабної військової агресії рф проти України є інформаційна війна, що має одним із своїх першочергових завдань ураження національної свідомості українців шляхом формування викривленої оцінки реальних подій починаючи ще з 2014 року. Населення територій, які опинилися під окупацією рф, піддається потужному інформаційному впливу з метою формування негативного ставлення наших громадян до української влади та Збройних Сил України. Особливому тиску на окупованих територіях піддаються представники освітньої сфери, що цілком закономірно, адже професія вчителя відіграє, мабуть, одну з визначальніших ролей у становленні особистості. Недаремно давньогрецький філософ Сократ казав, що «всі професії у світі від людей, і тільки три – навчати, лікувати і судити – від бога». Саме педагогам відводиться важлива роль у культивуванні національної свідомості, а у вітчизняних державних стандартах освіти наголошується на важливості формуванні в учнів активної громадянської позиції, патріотизму, поваги до культурних цінностей українського народу, його історико-культурної спадщини тощо

[1]. Розуміння цієї важливої місії освітян у збереженні української державності зумовило визнання складовою доктрини геноциду щодо України «перевиховання населення шляхом впровадження цензури, репресій та подавлення проукраїнських державницьких позицій в освіті та культурі, вилучення навчальних матеріалів і заборона усіх навчальних програм, які мають український зміст тощо» [2]. Саме тому, з одного боку, освітяни першими зазнали тиску від окупантів, а з другого, саме на них окупаційна влада покладає великі сподівання у реалізації геноцидних планів.

За таких умов значної актуальності набуває питання щодо того, яку кримінально-правову оцінку має отримати діяльність працівників освіти на окупованих територіях, де відбувається перехід на стандарти освіти держави-агресора? Це питання отримало широкий громадський резонанс – від виправдовування виконання освітянами своїх професійних обов'язків до різкого засудження такої співпраці з окупаційною владою і визнання її колабораціонізмом.

Відразу зазначимо, що проблема колабораційної діяльності на сьогодні є однією з найбільш актуальних та складних, адже вона лежить у площині пошуку балансу між приватними та публічними інтересами, а також забезпечення в кримінальному праві принципу справедливості та пропорційності. На жаль, слід констатувати, що чинна редакція ч. 3 ст. 111¹ КК не дає однозначної відповіді на запитання: «Хто є суб'єктом колабораційної діяльності у такій формі діяння, як впровадження стандартів освіти країни-агресора?», адже формально буквальне тлумачення її приписів дійсно може підштовхнути до висновку, що сам факт викладення педагогічними працівниками навчальних дисциплін за програмами, що відповідають стандартам держави-агресора, незалежно від того, чи є така діяльність добровільною, вже є проявом кримінально караного колабораціонізму [3; 4]. Ускладнюється ситуація й тим, що саме по собі викладення предметів російською мовою по суті вже є одним із стандартів держави-агресора, незалежно від змістовного наповнення навчальної дисципліни, а отже, кожен викладач на окупованій території, який продовжує здійснювати свою професійну діяльність, фактично потрапляє під дію норми, передбаченої ч. 3 ст. 111¹ КК. Отже, виникла ситуація, коли очевидна вада чинного законодавства про кримінальну відповідальність до моменту її усунення правотворцем має вирішуватися на правозастосовному рівні шляхом обрання оптимального способу тлумачення вживаних у законодавчих приписах термінів, у даному разі терміна «впровадження». На наш погляд, це один із тих небагатьох випадків, коли закон про кримінальну відповідальність має підлягати обмежувальному тлумаченню, а термін «впровадження» має розумітися не як процес, що включає всі стадії переходу на стандарти освіти країни-агресора (від планування й розробки стандарту до його реалізації та складання освітніх програм та навчальних планів), а як організаційно-розпорядче рішення службової особи закладу освіти про перехід на нього. Протилежне, за справедливим твердженням Є. О.

Письменського, може мати своїм наслідком соціальну стигматизацію з подальшою невинуватеною дискримінацією певної категорії осіб за ознакою перебування та проживання на окупованій території [5, с. 79] та ознакою професійної діяльності (у нашому випадку – викладачів), що призводить до автоматичного визнання їх колаборантами, що є неприпустимим. До того ж, не слід забувати й про те, що надання освітніх послуг є однією з необхідних умов забезпечення нормальної життєдіяльності цивільного населення, і насамперед на окупованих територіях, де до звільнення цих територій Україною дуже важливо не допустити суцільної неосвіченості майбутніх поколінь з їх подальшою дискримінацією.

Отже, розглядувана проблема лежить у площині правильного визначення суб'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 1111 КК, в частині, що стосується впровадження стандартів освіти держави-агресора. Не викликає сумнівів, що суб'єкт цього кримінального правопорушення – спеціальний. При цьому ним може бути лише та особа, що має громадянство України, проживає або перебуває на окупованій території на законних підставах та здійснює професійну діяльність, пов'язану з наданням освітніх послуг. Крім того, вбачається, що визначальною рисою суб'єкта кримінального правопорушення в аналізованій формі освітньої колабораційної діяльності також має бути характер функцій, які особа виконує відповідно до займаної посади. На наш погляд, це лише службові особи, що наділені організаційно-розпорядчими функціями. До них насамперед належать працівники незаконних органів влади в сфері освіти, а також службові особи закладів освіти, які виконують організаційно-розпорядчі функції (наприклад, завідувачі дошкільних навчальних закладів, директори та завучі шкіл, ректори та проректори вишів та ін.), тобто ті, від кого безпосередньо залежить забезпечення навчання відповідно до вимог стандартів освіти країни-агресора. Щодо інших, так би мовити пересічних педагогічних працівників, то не виключаючи можливість їх активної ініціативної участі у процесі впровадження стандартів освіти, вони можуть нести кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність в розглядуваній формі лише як підбурювачі або пособники за правилами кваліфікації співучасті загального суб'єкта у кримінальних правопорушеннях з спеціальним суб'єктом, звісно, за наявності всіх необхідних до того ознак співучасті.

Викладене дає підстави для однозначного висновку, що незважаючи на відсутність у чинній редакції ч. 3 ст. 1111 КК конкретизації суб'єкта кримінального правопорушення у формі впровадження стандартів освіти держави-агресора у закладах освіти шляхом вказівки на службову особу, яка виконує організаційно-розпорядчі функції, саме запропонований підхід до тлумачення змісту цієї норми є таким, що найбільш відповідає засадам доктрини кримінального права, не дозволяє припустити невинуватену соціальну стигматизацію педагогічних працівників на окупованій території як колаборантів, а отже, й надмірність заходів кримінально-правової репресії.

При цьому безпосереднє викладання вчителями (викладачами) предметів на основі вже впроваджених стандартів країни-агресора на окупованих територіях не має визнаватися таким, що утворює об'єктивну сторону складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 111¹ КК України, у формі впровадження стандартів освіти держави-агресора. Це однак не виключає потреби в забезпеченні на правозастосовному рівні того, щоб кожен випадок піддавався індивідуальній оцінці на предмет відсутності в діяннях осіб, що надають освітні послуги, під час викладання ними навчальних предметів ознак іншої закріпленої в ч. 3 аналізованої статті форми освітнього колабораціонізму – пропаганди з метою сприяння здійсненню збройної агресії проти України, встановленню та утвердженню тимчасової окупації частини території України, уникненню відповідальності за здійснення державою-агресором збройної агресії проти України. На законодавчому ж рівні необхідно якомога скоріше внести зміни, передбачивши щодо впровадження стандартів освіти країни-агресора вказівку на вчинення цього діяння службовою особою навчального закладу, яка виконує організаційно-розпорядчі функції.

Список використаних джерел та літератури:

1. Про деякі питання державних стандартів повної загальної середньої освіти : постанова КМУ від 30 вересня 2020 р. № 898/ URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text>.
2. Освітняни на тимчасово окупованих територіях потребують підтримки держави. URL: <https://eo.gov.ua/osvitiyani-natymchasovo-okupovanykh-terytoriiakh-potrebiut-pidtrymky-derzhavy/2022/04/06/>.
3. Хавронюк М. Колаборанти з точки зору Кримінального кодексу / Ракурс (20 квітня 2022 р.). URL: <https://racurs.ua/ua/b222-kolaboranti-z-tochki-zoru-kriminalnogo-kodeksu.html>.
4. Колаборанти в освіті: хто це й що загрожує за співпрацю з ворогом / НУШ (5 жовтня 2022 р.). URL: <https://nus.org.ua/articles/kolaboranty-v-osviti-hto-tse-j-shho-zagrozhuje-za-spivpratsyu-z-vorogom/>.
5. Письменський Є.О. Колабораціонізм як суспільно-політичне явище в сучасній Україні (кримінально-правові аспекти): наук. нарис. Северодонецьк, 2020. 121 с.